

Υπόθεση C-438/22

Σύνοψη της αιτήσεως προδικαστικής απόφασεως δυνάμει του άρθρου 98, παράγραφος 1, του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου

Ημερομηνία καταθέσεως:

4 Ιουλίου 2022

Αιτούν δικαστήριο:

Sofiyski rayonen sad (περιφερειακό δικαστήριο της Σόφιας, Βουλγαρία)

Ημερομηνία της απόφασης του αιτούντος δικαστηρίου:

4 Ιουλίου 2022

Ενάγουσα:

«Em akaunt BG» EOOD

Εναγομένη

Zastrahovatelno aktsionerno druzhestvo «Armeets» AD

Αντικείμενο της διαφοράς της κύριας δίκης

Επανεξέταση της απόφασης επί των δικαστικών εξόδων, διότι το δικαστήριο μείωσε το ποσό της απαιτηθείσας δικηγορικής αμοιβής –μέρους των δικαστικών εξόδων– λόγω υπερβολικού ύψους.

Αντικείμενο και νομική βάση της αιτήσεως προδικαστικής απόφασεως

Υποχρέωση των εθνικών δικαστηρίων να λαμβάνουν υπόψη, κατά τη μείωση των εξόδων που αφορούν την αμοιβή δικηγόρου ενός εκ των διαδίκων, τον κατάλογο ελάχιστων δικηγορικών αμοιβών που καθορίζει η ένωση δικηγόρων –της οποίας οι δικηγόροι υποχρεούνται εκ του νόμου να είναι μέλη.

Άρθρο 276, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ

Προδικαστικά ερωτήματα

1. Έχει το άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, ερμηνευόμενο σύμφωνα με την απόφαση της 23ης Νοεμβρίου 2017, CHEZ Elektro Bulgaria και FrontEx International (C-427/16 και C-428/16, EU:C:2017:890), την έννοια ότι τα εθνικά δικαστήρια δύνανται να μην εφαρμόσουν εθνική διάταξη βάσει της οποίας ο δικαστής δεν μπορεί να καταδικάσει τον ηττηθέντα διάδικο στα έξοδα δικηγορικής αμοιβής η οποία υπολείπεται του ελάχιστου ποσού που καθορίζεται με κανονιστική απόφαση εκδοθείσα μόνον από επαγγελματική ένωση δικηγόρων, όπως το Ανώτατο Δικηγορικό Συμβούλιο (Βουλγαρία), εάν η διάταξη αυτή δεν περιορίζεται στην επίτευξη θεμιτών σκοπών και δεν ισχύει μόνον έναντι των συμβαλλομένων, αλλά και έναντι τρίτων οι οποίοι θα μπορούσαν να καταδικασθούν στα δικαστικά έξοδα;

2. Έχει το άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, ερμηνευόμενο σύμφωνα με την απόφαση της 23ης Νοεμβρίου 2017, CHEZ Elektro Bulgaria και FrontEx International (C-427/16 και C-428/16, EU:C:2017:890), την έννοια ότι οι θεμιτοί σκοποί που δικαιολογούν την εφαρμογή εθνικής διατάξεως, κατά την οποία το δικαστήριο δεν μπορεί να καταδικάσει τον ηττηθέντα διάδικο στα έξοδα δικηγορικής αμοιβής η οποία υπολείπεται του ελάχιστου ποσού που καθορίζεται με κανονιστική απόφαση εκδοθείσα από επαγγελματική ένωση δικηγόρων, όπως το Ανώτατο Δικηγορικό Συμβούλιο (Βουλγαρία), πρέπει να θεωρούνται ως οριζόμενοι εκ του νόμου και ότι το δικαστήριο δύναται να μην εφαρμόσει την εθνική διάταξη, εάν δεν διαπιστώσει υπέρβαση των σκοπών αυτών στη συγκεκριμένη περίπτωση ή μήπως, αντιθέτως, πρέπει να θεωρηθεί ότι η εθνική νομική ρύθμιση δεν εφαρμόζεται στο μέτρο που δεν διαπιστώνεται η επίτευξη των εν λόγω σκοπών;

3. Βάσει του άρθρου 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ σε συνδυασμό με το άρθρο 2 του κανονισμού (ΕΚ) 1/2003, στο πλαίσιο αστικής διαφοράς στην οποία ο ηττηθείς διάδικος καταδικάζεται στα δικαστικά έξοδα, ποιος διάδικος πρέπει να αποδείξει την ύπαρξη θεμιτού σκοπού και την αναλογικότητα της επιδίωξης αυτού μέσω κανονιστικής αποφάσεως σχετικά με το ελάχιστο ύψος δικηγορικής αμοιβής, την οποία εκδίδει επαγγελματική ένωση δικηγόρων, όταν ζητείται μείωση του ποσού της δικηγορικής αμοιβής λόγω υπερβολικού ύψους: ο διάδικος που ζητεί την καταδίκη στα δικαστικά έξοδα ή ο ηττηθείς διάδικος που ζητεί τη μείωση της αμοιβής;

4. Έχει το άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, ερμηνευόμενο σύμφωνα με την απόφαση της 23ης Νοεμβρίου 2017, CHEZ Elektro Bulgaria και FrontEx International (C-427/16 και C-428/16, EU:C:2017:890), την έννοια ότι δημόσια αρχή, όπως η Narodno sabranie (Εθνικό Κοινοβούλιο, Βουλγαρία), όταν αναθέτει τον καθορισμό ελάχιστων τιμών με κανονιστική απόφαση σε επαγγελματική ένωση δικηγόρων, οφείλει να προσδιορίζει ρητώς συγκεκριμένες μεθόδους βάσει των οποίων πρέπει να διαπιστώνεται η αναλογικότητα του εν λόγω περιορισμού ή να αναθέτει στην επαγγελματική ένωση τη σχετική εξέταση κατά την έκδοση της κανονιστικής αποφάσεως (παραδείγματος χάρι στην

αιτιολογική έκθεση του σχεδίου ή σε άλλα προπαρασκευαστικά έγγραφα), και οφείλει το δικαστήριο να αρνηθεί, ενδεχομένως, την εφαρμογή της κανονιστικής απόφασης, σε περίπτωση που δεν έχουν ληφθεί υπόψη τέτοιες μέθοδοι, χωρίς να εξετάσει τα συγκεκριμένα ποσά και επαρκεί η ύπαρξη αιτιολογημένης εξέτασης τέτοιων μεθόδων για να γίνει δεκτό ότι η σχετική ρύθμιση περιορίζεται σε ό,τι είναι αναγκαίο για την επίτευξη των προβλεπόμενων θεμιτών σκοπών;

5. Σε περίπτωση αρνητικής απάντησής στο τέταρτο ερώτημα: Έχει το άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, ερμηνευόμενο σύμφωνα με την απόφαση της 23ης Νοεμβρίου 2017, CHEZ Elektro Bulgaria και FrontEx International (C-427/16 και C-428/16, EU:C:2017:890), την έννοια ότι το δικαστήριο οφείλει να εξετάζει τους θεμιτούς σκοπούς που δικαιολογούν την εφαρμογή εθνικής διατάξεως, βάσει της οποίας το δικαστήριο δεν μπορεί να καταδικάσει τον ηττηθέντα διάδικο στα έξοδα δικηγορικής αμοιβής η οποία υπολείπεται του ελάχιστου ποσού που καθορίζεται με κανονιστική απόφαση εκδοθείσα από επαγγελματική ένωση δικηγόρων, όπως το Ανώτατο Δικηγορικό Συμβούλιο (Βουλγαρία), και πρέπει να ελέγχει την αναλογικότητά τους υπό το πρίσμα των επιπτώσεων επί του ποσού που προβλέπεται για τη συγκεκριμένη υπόθεση και να αρνείται την επιβολή του εν λόγω ποσού, εφόσον αυτό υπερβαίνει το αναγκαίο μέτρο για την επίτευξη των σκοπών ή μήπως οφείλει, κατ' αρχήν, το δικαστήριο να εξετάσει το είδος και τα χαρακτηριστικά των κριτηρίων καθορισμού του ποσού που προβλέπει η κανονιστική απόφαση και, όταν διαπιστώνει ότι αυτά ενδέχεται να υπερβαίνουν, σε ορισμένες περιπτώσεις, το μέτρο που είναι αναγκαίο για την επίτευξη των σκοπών, να απέχει οπωσδήποτε από την εφαρμογή των σχετικών κανόνων;

6. Εάν ως θεμιτός σκοπός της ελάχιστης αμοιβής θεωρείται η εγγύηση νομικών υπηρεσιών υψηλής ποιότητας, επιτρέπει το άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ τον καθορισμό ελάχιστων ποσών αποκλειστικώς βάσει της φύσεως της υποθέσεως (αντικείμενο της διαφοράς), αξία του αντικειμένου της υποθέσεως και, εν μέρει, του αριθμού των συνεδριάσεων που πραγματοποιήθηκαν, χωρίς να λαμβάνονται υπόψη άλλα κριτήρια, όπως η περιπλοκότητα των πραγματικών περιστατικών, οι εφαρμοστέοι εθνικοί και διεθνείς κανόνες κ.λπ.;

7. Σε περίπτωση που η απάντηση στο πέμπτο ερώτημα είναι ότι το εθνικό δικαστήριο πρέπει να εξετάζει χωριστά για κάθε δίκη εάν οι θεμιτοί σκοποί της εξασφάλισης αποτελεσματικής νομικής αρωγής μπορούν να δικαιολογήσουν την εφαρμογή της νομικού ρυθμίσεως περί του ελάχιστου ποσού αμοιβής, ποια είναι τα κριτήρια βάσει των οποίων το δικαστήριο πρέπει να εκτιμήσει την αναλογικότητα του ελάχιστου ποσού αμοιβής στη συγκεκριμένη υπόθεση, εάν θεωρεί ότι ο καθορισμός ελάχιστου ποσού σκοπεί στην εξασφάλιση αποτελεσματικής νομικής αρωγής σε εθνικό επίπεδο;

8. Έχει το άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ σε συνδυασμό με το άρθρο 47, τρίτο εδάφιο, του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων την έννοια ότι, κατά την εξέταση του έβδομου ερωτήματος, πρέπει να λαμβάνονται υπόψη οι ρυθμίσεις που έχει εγκρίνει η εκτελεστική εξουσία όσον αφορά την αμοιβή που οφείλει το

Κράτος στους αυτεπαγγέλτως διορισθέντες δικηγόρους η οποία –βάσει παραπομπής στον νόμο– αντιπροσωπεύει το ανώτατο ποσό επιστροφής προς τον νικήσαντα διάδικο που εκπροσωπήθηκε από νομικό σύμβουλο;

9. Έχει το άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ σε συνδυασμό με το άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων την έννοια ότι, κατά την εξέταση του έβδομου ερωτήματος, το εθνικό δικαστήριο πρέπει να ορίσει ύψος αμοιβής επαρκές για την επίτευξη του σκοπού της εξασφάλισης νομικής αρωγής υψηλής ποιότητας το οποίο πρέπει να συγκρίνεται με εκείνο που προκύπτει από τη νομική ρύθμιση και οφείλει να εκθέσει τους λόγους για τον καθορισμό του συγκεκριμένου ποσού βάσει της διακριτικής του ευχέρειας;

10. Έχει το άρθρο 101, παράγραφος 2, ΣΛΕΕ, σε συνδυασμό με τις αρχές της αποτελεσματικότητας των εθνικών δικονομικών μέσων και της απαγορεύσεως της καταχρήσεως δικαιώματος, την έννοια ότι εθνικό δικαστήριο, όταν διαπιστώνει ότι απόφαση επαγγελματικής ενώσεως παραβιάζει τις απαγορεύσεις περιορισμού του ανταγωνισμού καθορίζοντας ελάχιστα όρια αμοιβών για τα μέλη της, χωρίς να συντρέχουν σοβαροί λόγοι για να επιτραπεί τιαυτή παρέμβαση, υποχρεούται να εφαρμόσει τις ελάχιστες αμοιβές που καθορίζει η εν λόγω απόφαση, δεδομένου ότι αυτές αντικατοπτρίζουν τις πραγματικές τιμές της αγοράς υπηρεσιών τις οποίες αφορά η απόφαση, καθόσον όλα τα πρόσωπα που παρέχουν τις σχετικές υπηρεσίες υποχρεούνται να είναι μέλη της ενώσεως αυτής;

Σχετικές διατάξεις του δικαίου της Ένωσης και σχετική νομολογία της Ένωσης

ΣΛΕΕ, άρθρο 101, παράγραφοι 1 και 2

Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, άρθρο 47

Κανονισμός (ΕΚ) 1/2003 του Συμβουλίου, της 16ης Δεκεμβρίου 2002, για την εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού που προβλέπονται στα άρθρα 81 και 82 της συνθήκης, άρθρο 2

Απόφαση της 23ης Νοεμβρίου 2017, CHEZ Elektro Bulgaria, συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-427/16 και C-428/16, EU:C:2017:890

Σχετικές εθνικές διατάξεις

Konstitutsia na Republika Bulgaria (Σύνταγμα της Δημοκρατίας της Βουλγαρίας), άρθρα 121, 122, 124 και 134

Grazhdanski protsesualen kodeks (κώδικας πολιτικής δικονομίας, στο εξής: GPK), άρθρα 78, 162, 248, 280 και 288

Zakon za advokatura (νόμος περί δικηγόρων, στο εξής: ZAdv), άρθρα 36, 38, 113, 118, 121 και 132

Zakon za otgovornostta na darzhavata i obshtinite za vredi (νόμος περί αστικής ευθύνης του Δημοσίου και των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης), άρθρα 1 και 5

Zakon za pravnata pomosht (νόμος περί του ευεργετήματος πενίας), άρθρα 6, 37 και 39

Naredba No 1 ot 9 yuli 2004 g. na Visshia advokatski savet za minimalnite razmeri na advokatskite vaznagrazhdenia (κανονιστική απόφαση αριθ. 1 του Ανώτατου Δικηγορικού Συμβουλίου περί των ελάχιστων ποσών δικηγορικής αμοιβής, στο εξής: NMRAV ή κανονιστική απόφαση του Ανώτατου Δικηγορικού Συμβουλίου), άρθρα 2 και 7, καθώς και §§ 2a και 3

Naredba za zaplashtaneto na pravnata pomosht (κανονιστική απόφαση για την καταβολή του ευεργετήματος πενίας), άρθρο 25 και § 2

Tarifa za darzhavnite taksi, koito se sabirat ot sadilishtata po Grazhdanski protsesualen kodeks (κατάλογος τελών που εισπράττουν τα δικαστήρια βάσει του κώδικα πολιτικής δικονομίας), άρθρα 1 και 3

Αποφάσεις του Varhoven administrativen sad (Ανώτατου Διοικητικού Δικαστηρίου, Βουλγαρία, στο εξής: VAS) αριθ. 5485 της 2ας Μαΐου 2017 και αριθ. 5419 της 8ης Μαΐου 2020, ερμηνευτική απόφαση του VAS αριθ. 1, της 15ης Μαρτίου 2017, αποφάσεις του VAS αριθ. 422 της 13ης Ιανουαρίου 2021, αριθ. 4406 της 14ης Απριλίου 2020 και αριθ. 14894 της 2ας Δεκεμβρίου 2020, διάταξη του VAS αριθ. 875 της 22ας Ιανουαρίου 2018, διατάξεις του Varhoven kasatsionen sad (Ανώτατου Ακυρωτικού Δικαστηρίου, Βουλγαρία, στο εξής: VKS) αριθ. 199 της 11ης Μαΐου 2022, αριθ. 437 της 12ης Δεκεμβρίου 2018, αριθ. 138 της 15ης Μαρτίου 2021 και αριθ. 28 της 21ης Ιανουαρίου 2022.

Κατά το βουλγαρικό δίκαιο της πολιτικής δικονομίας, το ζήτημα του συγκεκριμένου ποσού των δικαστικών εξόδων κρίνεται με την απόφαση η οποία περατώνει τη διαδικασία. Ακολούθως, δεν χωρεί νέα κρίση επί του ζητήματος αυτού. Αντιθέτως προς την απόφαση επί των κύριων αιτημάτων, την οποία δεν μπορεί να μεταρρυθμίσει το ίδιο δικαστήριο, το άρθρο 248 του GPK καθιστά δυνατή τη διόρθωση σφαλμάτων και παραλείψεων σχετικά με τα δικαστικά έξοδα από το ίδιο δικαστήριο ως προϋπόθεση μεταγενέστερου ενδίκου μέσου.

Το άρθρο 78 του GPK προβλέπει ότι τα έξοδα στα οποία υποβλήθηκε ο νικήσας διάδικος μετακυλίνονται στον ηττηθέντα διάδικο. Μέρος των εξόδων συνίσταται στην αμοιβή δικηγόρου η οποία καλύπτεται από τον ηττηθέντα διάδικο μόνον εφόσον αποδεικνύεται η καταβολή της. Το άρθρο 78, παράγραφος 5, του GPK προβλέπει τη δυνατότητα μειώσεως του ποσού αυτού μόνον όσον αφορά τη δικηγορική αμοιβή, όταν δεν υφίσταται αιτιώδης συνάφεια μεταξύ των αναγκαίων εξόδων για την υπεράσπιση στο πλαίσιο της διαφοράς και των ποσών που όντως κατέβαλε ο νικήσας διάδικος. Κατά τον τρόπο αυτόν, αποκλείεται η μετακύλιση ποσών που καθορίστηκαν σε υπερβολικό ύψος χωρίς τη σύμπραξη του τελικού οφειλέτη, ενώ δεν εξετάζεται ο συγκεκριμένος λόγος (γενναιοδωρία, κατάχρηση

κ.λπ.). Το δικαστήριο δύναται να προβεί σε τέτοια μείωση μόνον κατόπιν εμπρόθεσμου αιτήματος του ηττηθέντος διαδίκου. Δυνάμει της διατάξεως αυτής, το δικαστήριο μπορεί να μειώσει το εν λόγω ποσό στο ελάχιστο ύψος, αλλά όταν η υπόθεση είναι περίπλοκη από πραγματικής ή νομικής απόψεως, το δικαστήριο δύναται να μην μειώσει την αμοιβή ή να τη μειώσει σε ύψος ανώτερο του ελάχιστου. Μεταξύ του εκπροσώπου και του εκπροσωπούμενου νικήσαντος διαδίκου ισχύει το συμφωνηθέν ποσό.

Συνοπτική έκθεση των πραγματικών περιστατικών και της πορείας της διαδικασίας

- 1 Η κύρια δίκη ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου έχει ως αντικείμενο αγωγή που άσκησε η «Em akaunt BG» EOOD (στο εξής: ενάγουσα) κατά της «ZAD Armeets» AD (στο εξής: εναγομένη) με αίτημα την καταβολή ασφαλιστικής αποζημιώσεως για την κλοπή επιβατικού οχήματος ύψους 16 112,32 BGN [βουλγαρικών λέβα], καθώς και την καταβολή αποζημιώσεως λόγω υπερημερίας ίσης με τον νόμιμο τόκο ύψους 1 978,24 BGN. Με την απόφαση της 16ης Φεβρουαρίου 2022, τα ζητήματα αυτά κρίθηκαν (ενώπιον του αιτούντος δικαστηρίου) και τα αιτήματα της αγωγής έγιναν εν μέρει δεκτά.
- 2 Στην προκειμένη περίπτωση, την ενάγουσα εκπροσώπησε δικηγόρος ο οποίος είχε ζητήσει ήδη, με το δικόγραφο της αγωγής, να επιδικασθεί στην ενάγουσα το ποσό της δικηγορικής αμοιβής. Προσκομίσθηκε σύμβαση σχετικά με καταβολές στον δικηγόρο που ανέρχονταν σε 1 070 BGN. Με το υπόμνημα αντικρούσεως, η εναγομένη αντέταξε ότι το ύψος της δικηγορικής αμοιβής είναι υπερβολικό.
- 3 Κατά την πρώτη συνεδρίαση του δικαστηρίου, η δίκη αναβλήθηκε. Κατά την επόμενη συνεδρίαση, έγιναν δεκτές οι έγγραφες αποδείξεις που προσκόμισαν οι διάδικοι, πραγματοποιήθηκε ακρόαση τεχνικής εκθέσεως για μηχανοκίνητα οχήματα, επιτράπη η συμπλήρωση της αγωγής και η υπόθεση τέθηκε υπό διάσκεψη. Στην ίδια συνεδρίαση, οι διάδικοι υπέβαλαν εκθέσεις εξόδων και η ενάγουσα περιέλαβε στη δική της 723,62 BGN ως τέλη προς το Δημόσιο, 125 BGN για την έκθεση πραγματογνωμοσύνης και 1 070 BGN ως δικηγορική αμοιβή.
- 4 Στο σκεπτικό της αποφάσεως και στην ενότητα σχετικά με τα δικαστικά έξοδα, το αιτούν τμήμα έκρινε ότι, κατά τον τρέχοντα χρόνο και υπό τις συνθήκες της βουλγαρικής αγοράς, η συνδρομή δικηγόρου υψηλού επιπέδου μπορούσε να εξασφαλισθεί με ωριαία αμοιβή 42 BGN και ότι η εργασία για την υπόθεση, κατά την εκτίμηση του δικαστηρίου, απαιτεί περίπου 23 ώρες και, ως εκ τούτου, δικαιολογείται αμοιβή ύψους 943 BGN.
- 5 Στην αιτιολογία ως προς τα έξοδα, στο πλαίσιο της δικαστικής αποφάσεως του αιτούντος δικαστηρίου, επισημαίνεται ότι, σε περίπτωση ενστάσεως, το δικαστήριο επιδικάζει, δυνάμει του άρθρου 78, παράγραφος 5, του GPK, μόνον το τμήμα της δικηγορικής αμοιβής που πράγματι καταβλήθηκε και το οποίο δεν είναι υπερβολικό σε σχέση με την περιπλοκότητα της υποθέσεως. Στο τέλος της

διατάξεως αυτής, διευκρινίζεται ότι το δικαστήριο δεν μπορεί να επιδικάσει ποσό που υπολείπεται του ελάχιστου ποσού που προβλέπει το άρθρο 36 του ZAdv. Κατά την απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση C-427/16, η τελευταία αυτή διάταξη θα αντέβαινε στο άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ σε συνδυασμό με το άρθρο 4, παράγραφος 3, ΣΕΕ, εάν δεν ήταν αναγκαία για την επίτευξη του επιδιωκόμενου σκοπού. Το αιτούν τμήμα εκτιμά ότι ο καθορισμός ελάχιστων ορίων αμοιβών που εξασφαλίζουν στον δικηγόρο εισόδημα το οποίο του παρέχει αξιοπρεπή διαβίωση, ποιότητα εκπληρώσεως των υποχρεώσεών του και δυνατότητα επιμορφώσεως είναι ανάλογος προς τον θεμιτό σκοπό της διασφαλίσεως δικηγορικών υπηρεσιών υψηλής ποιότητας υπέρ της κοινωνίας. Το αιτούν τμήμα επισημαίνει ότι το ακαθάριστο ποσό μέχρι το οποίο η αμοιβή δεν είναι υπερβολική ανέρχεται σε 42 BGN ανά ώρα. Εν προκειμένω, στην ειδική νομική εργασία για την εκτίμηση των αποδείξεων και του εφαρμοστέου δικαίου αναλογούν έως και 5 ώρες, οι διαβουλεύσεις με τον εντολέα καλύπτουν 3 ώρες, η σύνταξη του δικογράφου της αγωγής και των γραπτών παρατηρήσεων απαιτούν 12 ώρες, για το ταξίδι και τη συμμετοχή σε δύο δημόσιες συνεδριάσεις δικαστηρίου καθώς και για την αποτίμηση είναι αναγκαίες περίπου 3 ώρες και, ως εκ τούτου, οι παρασχεθείσες υπηρεσίες με βάση το ανωτέρω ποσό κοστολογούνται συνολικά σε 943 BGN περίπου.

- 6 Δεδομένου ότι η εναγομένη επέλεξε να εκπροσωπηθεί από νομικό σύμβουλο, η αμοιβή του καθορίστηκε, εν προκειμένω, σε 201 BGN και η ενάγουσα καταδικάστηκε σε μέρος των εξόδων αυτών που αναλογεί στο απορριφθέν μέρος της αγωγής.
- 7 Η απόφαση προσβλήθηκε και από τους δύο διαδίκους όσον αφορά το ζήτημα της ασφαλίσεως και με το ένδικο μέσο που άσκησε η ενάγουσα έθεσε και το ζήτημα των δικαστικών εξόδων. Στη συνέχεια, η ενάγουσα υπέβαλε και ρητή αίτηση επανεξετάσεως ενώπιον του πρωτοβάθμιου δικαστηρίου. Η ενάγουσα επικαλείται απόφαση του Varhoven kasatsionen sad (Ανώτατου Ακυρωτικού Δικαστηρίου, Βουλγαρία), κατά την οποία το δικαστήριο δεσμεύεται από τα ελάχιστα ποσά που καθορίζει η κανονιστική απόφαση του Ανώτατου Δικηγορικού Συμβουλίου. Επίσης, η φράση «περιορίζονται στο αναγκαίο [...] μέτρο» στην απόφαση του Δικαστηρίου δεν σημαίνει ότι αποκλείεται υπέρβαση του απαιτούμενου ελάχιστου ποσού για την επίτευξη του θεμιτού σκοπού. Επιπλέον, το δικαστήριο όφειλε να εκτιμήσει την περιπλοκότητα των πραγματικών περιστατικών και των νομικών ζητημάτων της υποθέσεως και όχι την ωριαία αμοιβή. Ο υπολογισμός του επαρκούς εισοδήματος είναι αντίθετος προς τη συνταγματική εγγύηση του δικαιώματος εργασίας.
- 8 Η εναγομένη ζήτησε την απόρριψη της αιτήσεως διορθώσεως της αποφάσεως επί των δικαστικών εξόδων που υπέβαλε η ενάγουσα.
- 9 Επομένως, το αιτούν τμήμα οφείλει, δυνάμει του κώδικα πολιτικής δικονομίας, να εκτιμήσει εκ νέου αν το ύψος της συμφωνηθείσας και καταβληθείσας αμοιβής είναι υπερβολικό.

- 10 Το δικαστήριο διαπιστώνει ότι, στην πράξη, δεν μπορεί να προσδιορισθεί στη Βουλγαρία μια πραγματική αγορά όσον αφορά τις τιμές των δικηγορικών υπηρεσιών σε μαζικό επίπεδο. Οι συμβάσεις συνάπτονται, ως επί το πλείστον, τυποποιημένα με βάση τα ελάχιστα ποσά που καθορίζει η κανονιστική απόφαση του Ανώτατου Δικηγορικού Συμβουλίου. Το δικαστήριο έχει αμφιβολίες ως προς το ενδεχόμενο η καταβολή αμοιβής να συμφωνείται εγγράφως στο συγκεκριμένο ύψος, σε μη αμελητέο αριθμό περιπτώσεων, ώστε να μετακυλίεται στον ηττηθέντα διάδικο, ενώ ο νικήσας διάδικος δεν έχει καταβάλει όντως στον δικηγόρο του το σύνολο του ποσού.

Συνοπτική έκθεση του σκεπτικού της διατάξεως περί παραπομπής

- 11 Με την απόφασή του της 23ης Νοεμβρίου 2017, CHEZ Elektro Bulgaria και FrontEx International (C-427/16 και C-428/16, EU:C:2017:890), το Δικαστήριο έκρινε ότι το βουλγαρικό καθεστώς το οποίο, αφενός, υποχρεώνει πρόσωπο που αναθέτει εντολή σε δικηγόρο να του καταβάλει αμοιβή η οποία δεν είναι κατώτερη από την καθοριζόμενη με κανονιστική απόφαση εκδοθείσα από την επαγγελματική ένωση των δικηγόρων, ήτοι από το Ανώτατο Δικηγορικό Συμβούλιο, και, αφετέρου, επιβάλλει στο δικαστήριο να μην μειώνει την αμοιβή πέραν του ελάχιστου αυτού ποσού κατά την εξέταση σχετικά με το υπερβολικό ύψος της αμοιβής του δικηγόρου του αντιδίκου, μπορεί να αντιβαίνει στους κανόνες ανταγωνισμού, στο άρθρο 101 ΣΛΕΕ. Η απόφαση αυτή υπενθυμίζει, συγχρόνως, ότι το δίκαιο της Ένωσης ενδέχεται να μην μπορεί να αποκλείσει την εν λόγω αντίθεση, εάν υφίστανται σκοποί γενικού συμφέροντος που υπαγορεύουν τέτοια πρακτική κατά τον καθορισμό ελάχιστης αμοιβής –ιδίως από το δικηγορικό σώμα– και εφόσον ο τρόπος εκδόσεως της κανονιστικής αποφάσεως είναι ανάλογος προς τους σκοπούς αυτούς.
- 12 Συνεπώς, το Δικαστήριο αφήνει στο εθνικό δικαστήριο την εκτίμηση σχετικά με το αν επιτρέπονται για ορισμένες υπηρεσίες ελάχιστα όρια τιμών τα οποία καθορίζονται από όργανο ενώσεως επαγγελματιών που παρέχουν τις υπηρεσίες αυτές και έχουν συμφέρον αντίθετο προς τον ανταγωνισμό, δηλαδή αν επιτρέπεται η θέσπιση παρεκκλίσεων από τη γενική απαγόρευση που προβλέπει το άρθρο 101 ΣΛΕΕ. Η προαναφερθείσα νομολογία και οι ανωτέρω νομοθετικές διατάξεις δημιουργούν αμφιβολίες στο αιτούν τμήμα ως προς τον τρόπο με τον οποίο πρέπει να εφαρμόσει την κανονιστική απόφαση περί των ελάχιστων ποσών δικηγορικής αμοιβής και ως προς με τον τρόπο που πρέπει να προσδιορίσει το μη υπερβολικό ύψος δικηγορικών εξόδων που οφείλει ο ηττηθείς διάδικος.

Προσωπικός τομέας ελέγχου – πρώτο προδικαστικό ερώτημα

- 13 Η ασάφεια οφείλεται στο γεγονός ότι η απαγόρευση αποφάσεων και εναρμονισμένων πρακτικών ελέγχεται κατά τρόπο έμμεσο (παρεμπίπτοντα). Το αιτούν δικαστήριο δεν γνωρίζει περίπτωση στην οποία να ανέκυψε διαφορά μεταξύ δικηγόρου και εντολέα σχετικά με τη νομιμότητα της ελάχιστης αμοιβής, αλλά, όπως επισημάνθηκε ήδη, εγείρονται αμφιβολίες ως προς το αν οι άμεσοι

καταναλωτές καταβάλλουν πράγματι εξ ολοκλήρου την αμοιβή. Επίσης, δεν είναι γνωστή η ύπαρξη διαφοράς μεταξύ δικηγόρου και του Ανώτατου Δικηγορικού Συμβουλίου, δεδομένου ότι οι δικηγόροι δεν έχουν συμφέρον κατ' αρχήν να προσβάλουν την κανονιστική απόφαση με αίτημα για χαμηλότερες αμοιβές και οι πειθαρχικές διαδικασίες που προβλέπει ο *Zakon za advokaturata* (νόμος περί δικηγόρων) δεν υπόκεινται σε δικαστικό έλεγχο. Όπως προαναφέρθηκε, η ένωση αντιδρά σε κάθε αίτημα τρίτου περί τροποποίησης της κανονιστικής απόφασης περί των ελάχιστων ποσών δικηγορικής αμοιβής (ή σε ερμηνεία που καθιστά ανίσχυρη την κανονιστική αυτή απόφαση).

- 14 Επομένως, συμφέρον ως προς την επανεξέταση της νομιμότητας των ελάχιστων ποσών δεν έχουν κυρίως οι καταναλωτές των δικηγορικών υπηρεσιών, αλλά οι εμμέσως θιγόμενοι στους οποίους μετακυλιέται το τίμημα. Τούτο ισχύει και στην προκειμένη περίπτωση, η οποία διέπεται από το άρθρο 78, παράγραφος 5, του GPK, δηλαδή κατόπιν αιτήματος του ηττηθέντος διαδίκου μειώνεται το ποσό που αυτός πρέπει να επιστρέψει στον νικήσαντα διάδικο για τη δικηγορική αμοιβή που κατέβαλε. Τέτοια ζητήματα ανακύπτουν σε σημαντικό αριθμό υποθέσεων, αν όχι σε όλες τις αστικές και εμπορικές υποθέσεις, διότι ο διάδικος που ανησυχεί για την περίπτωση ήττας έχει πάντοτε συμφέρον να καταδικαστεί σε χαμηλότερο ποσό και προβάλλει «κατά κανόνα» (σε κάθε περίπτωση και χωρίς ανάγκη αιτιολογήσεως) ένσταση υπερβολικού ύψους εξόδων, ενώ ο έτερος διάδικος επικαλείται σχεδόν πάντοτε έξοδα των οποίων το αποδειχθέν ύψος δεν αντιστοιχεί στο ελάχιστο ποσό και αντιτίθεται στη μείωσή τους και το νομίμως οφειλόμενο ποσό δεν καθορίζεται με σαφήνεια.
- 15 Το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινισθεί η δυνατότητα εφαρμογής της ερμηνείας που αναπτύχθηκε στις συνεκδικαζόμενες υποθέσεις C-427/16 και C-428/16, *CHEZ Elektro Bulgaria*. Δεδομένου ότι αυτός που αμφισβητεί, εν προκειμένω, το ύψος της δικηγορικής αμοιβής δεν είναι συμβαλλόμενος, επιβάλλεται να αρθεί η αμφιβολία ορισμένων εθνικών δικαστηρίων που εκτιμούν ότι η απόφαση του Δικαστηρίου έχει εφαρμογή μόνο σε ορισμένες περιπτώσεις αποφάσεων περί δικαστικών εξόδων και όχι σε άλλες. Κατά το αιτούν τμήμα, πρέπει να ληφθεί υπόψη το γεγονός ότι, μολονότι η απόφαση του Δικαστηρίου αφορά την προγενέστερη διάταξη περί αμοιβής νομικού συμβούλου στο άρθρο 78, παράγραφος 8, του GPK, κρίσιμο στην εν λόγω περίπτωση ήταν ακριβώς το γεγονός ότι η διάταξη εκείνη παρέπεμπε στους κανόνες περί της συνήθους δικηγορικής αμοιβής στην αγορά.
- 16 Στο πλαίσιο του άρθρου 36 του ZAdV, η NMRAV θέτει περιορισμό στην ελευθερία των συμβάσεων μεταξύ του δικηγόρου και του εντολέα του, δηλαδή θεσπίζει απαγόρευση διαπραγματεύσεως, κατά τη βούληση των μερών, χαμηλότερης αμοιβής από εκείνη που απορρέει από τη φύση της υπερασπίσεως. Η παραπομπή στη NMRAV σε σχέση με το άρθρο 78, παράγραφος 5, του GPK ενέχει κάποια αντίφαση, διότι το δικαστήριο, το οποίο δεν ενεργεί βάσει της ελευθερίας των συμβάσεων, αλλά σύμφωνα με το κριτήριο του δίκαιου χαρακτήρα της αμοιβής αναλόγως της περιπλοκότητας των πραγματικών περιστατικών και των νομικών ζητημάτων της υποθέσεως, δεν θα μπορούσε ποτέ

να καθορίσει αμοιβή κατώτερη από τη δίκαιη αμοιβή και, ως εκ τούτου, το προβλεπόμενο από την κανονιστική απόφαση όριο μπορεί να οδηγήσει μόνο στον καθορισμό αμοιβής υψηλότερης από τη δίκαιη αμοιβή. Συναφώς, πρέπει να σημειωθεί ότι η προσέγγιση που ακολούθησε το αιτούν τμήμα οδηγεί, κατ' ρχήν, στον καθορισμό της αμοιβής όχι με βάση τη χαμηλότερη δυνατή τιμή, αλλά με βάση τη μέση τιμή της αγοράς. Σε ογκωδέστερες υποθέσεις, ακόμη και με μικρότερη αξία αντικειμένου, το αποτέλεσμα της εν λόγω προσεγγίσεως υπερβαίνει τα ποσά που υπολογίζονται βάσει της NMRAV.

Βάρος αποδείξεως και συγκεκριμένος χαρακτήρας του ελέγχου – δεύτερο έως και πέμπτο προδικαστικό ερώτημα

- 17 Όσον αφορά τον σκοπό που επιδιώκει ο νομοθέτης, ήτοι τη διασφάλιση της ποιότητας των δικηγορικών υπηρεσιών, δεν υφίσταται αμφιβολία ούτε στο αιτούν τμήμα ούτε στην προαναφερθείσα νομολογία. (Εξακολουθούν να υπάρχουν ορισμένες αμφιβολίες σχετικά με το κατά πόσον το προβλεπόμενο μέτρο είναι καταρχήν κατάλληλο για την επίτευξη του σκοπού αυτού και ως προς το αν αυτός είναι ο μόνος επιδιωκόμενος σκοπός.) Η απουσία ρητής μνείας του εν λόγω σκοπού στον νόμο δεν εγείρει αμφιβολίες στο μέτρο που η απλή τυπική αναφορά ορισμένου σκοπού δεν εγγυάται την επιδίωξή του και τον ανάλογο προς αυτόν χαρακτήρα των μέτρων.
- 18 Πάντως, όσον αφορά το ζήτημα του παρεμπόδιτος καθορισμού του ποσού σε κάθε συγκεκριμένη περίπτωση, στο πλαίσιο του οποίου εξασφαλίζονται τα γενικά συμφέροντα, υφίστανται πολυάριθμες διαφορετικές απόψεις. Επομένως, πρέπει να εξεταστεί, επίσης, το ποιος όφειλε να εκτιμήσει το κατάλληλο ύψος της αμοιβής: η ένωση που ενεργούσε ως φορέας κανονιστικής εξουσίας κατά την έκδοση της κανονιστικής αποφάσεώς της ή το επιληφθέν δικαστήριο που εξέτασε την κανονιστική απόφαση στο σύνολό της ή τον συγκεκριμένο τρόπο διαμορφώσεώς της.
- 19 Το βουλγαρικό δίκαιο προβλέπει διάχυτο έλεγχο των κανονιστικών πράξεων: Η νομιμότητα δευτερευουσών νομικών πράξεων μπορεί να εξετασθεί στο πλαίσιο ειδικής διαδικασίας για την κήρυξη ακυρότητας ενώπιον του διοικητικού δικαστηρίου (άρθρα 185 επ. του *Administrativnoprotsesualen kodeks* [βουλγαρικού κώδικα διοικητικής διαδικασίας]), αλλά και από κάθε δικαστήριο, συμπεριλαμβανομένου του πολιτικού δικαστηρίου, το οποίο αποφαινεται επί της εφαρμογής της νομικής πράξεως σε συγκεκριμένη περίπτωση την οποία σκοπεύει να ρυθμίσει η εν λόγω πράξη. (Μολονότι τούτο δεν προβλέπεται ρητώς στο νόμο ή στη νομολογία, τα δικαστήρια τείνουν, στη δεύτερη περίπτωση, δηλαδή βάσει του άρθρου 15, παράγραφος 3, του *Zakon za normativnite aktove* [βουλγαρικού νόμου περί κανονιστικών πράξεων], να διενεργούν τυπικό και ουσιαστικό έλεγχο και να εξετάζουν μόνο διαδικαστικές και ουσιαστικές πλημμέλειες που μπορούν να διαπιστωθούν άμεσα χωρίς διεξαγωγή αποδείξεων.) Συγχρόνως, το βουλγαρικό δικαστήριο πρέπει να διασφαλίζει την υπεροχή του δικαίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης έναντι των βουλγαρικών νόμων και των δευτερευουσών

νομικών πράξεων. Συναφώς, πρέπει να εξετασθεί εάν τα δικαστήρια που επιλαμβάνονται συγκεκριμένης υποθέσεως αστικού δικαίου οφείλουν, στο πλαίσιο της επιβαλλόμενης από το Δικαστήριο εξετάσεως ως προς την ύπαρξη σκοπού γενικού συμφέροντος και την αναλογικότητα του ληφθέντος μέτρου, να εκτιμούν τη συμβατότητα κατά τον χρόνο εκδόσεως της πράξεως ή εάν πρέπει να εκτιμούν τη συγκεκριμένη νομική κατάσταση σε κάθε υπόθεση που εκκρεμεί ενώπιόν τους.

- 20 Το ζήτημα αυτό πρέπει να εξετασθεί, επίσης, υπό το πρίσμα της ανάγκης αποτελεσματικής εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης. Κατά πάγια νομολογία του Δικαστηρίου, ο εθνικός νομοθέτης και τα εθνικά δικαστήρια εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης σύμφωνα με το εθνικό τους δίκαιο –κοινώς καλούμενη αρχή της «δικονομικής αυτονομίας» (άρθρο 291 ΣΛΕΕ).
- 21 Δυνάμει του άρθρου 19, παράγραφος 1, δεύτερη περίοδος, ΣΕΕ, τα εθνικά δικαστήρια οφείλουν να διασφαλίζουν την αποτελεσματική εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης. Η νομολογία έχει καθιερώσει, επίσης, την αρχή κατά την οποία τα δικονομικά μέσα του εσωτερικού δικαίου πρέπει να διαμορφώνονται κατά τρόπο που να μην καθιστά υπερβολικά δυσχερή την άσκηση των δικαιωμάτων των υποκειμένων του δικαίου (βλ. σκέψη 5 της αποφάσεως στην υπόθεση 33/76, Rewe-Zentralfinanz και Rewe-Zentral, σκέψη 47 της αποφάσεως στην υπόθεση C-224/01, Köbler, και σκέψη 12 της αποφάσεως στην υπόθεση C-312/93, Peterbroeck).
- 22 Πάντως, η πλειονότητα των εθνικών δικαστηρίων φαίνεται να έχει αμφιβολίες ως προς το αν μπορεί όντως να εφαρμοσθεί η λύση που έγινε δεκτή στην απόφαση επί των συνεκδικασθεισών υποθέσεων C-427/16 και C-428/16, CHEZ Elektro Bulgaria, κατά την οποία οι διατάξεις της κανονιστικής αποφάσεως του Ανώτατου Δικηγορικού Συμβουλίου παραβιάζουν, καταρχήν, την απαγόρευση του άρθρου 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ. Τα εθνικά δικαστήρια εκτιμούν, αντιθέτως, ότι η NMRAV εφαρμόζεται στο μέτρο που δεν διαπιστώνεται ρητώς ότι οι εν λόγω διατάξεις θεσπίστηκαν κατά παράβαση των απαιτήσεων θεμιτού σκοπού και επιδιώξεως αυτού σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας. Για τον λόγο αυτόν, το βάρος αποδείξεως τέτοιας παραβάσεως φέρει, κατ' αρχήν, ο διάδικος που ζητεί μείωση της αμοιβής. Τούτο επιβάλλει, επίσης, ρητή απάντηση στο ερώτημα εάν τεκμαίρεται η μη εφαρμογή της κανονιστικής αποφάσεως περί των ελάχιστων ποσών δικηγορικής αμοιβής και αν επιτρέπονται παρεκκλίσεις ή εάν τεκμαίρεται, αντιθέτως, η ισχύς της κανονιστικής αποφάσεως μέχρις αποδείξεως του εναντίου. Πρέπει να δοθεί απάντηση και στο ερώτημα ποιος οφείλει να αποδείξει την ύπαρξη έννομου συμφέροντος και την αναλογικότητα στο πλαίσιο δίκης που δεν διεξάγεται μεταξύ διαδίκου και του δικηγόρου του, αλλά μεταξύ δύο διαδίκων, έκαστος των οποίων προσφεύγει σε δικηγόρο.
- 23 Τίθεται το ζήτημα, εάν η αποδοχή παρεκκλίσεως από το άρθρο 101 ΣΛΕΕ προϋποθέτει ότι ο ίδιος ο νομοθέτης παρέχει εγγυήσεις για την τήρηση των αρχών της αναλογικότητας κατά την έκδοση της αποφάσεως από ένωση όπως το Ανώτατο Δικηγορικό Συμβούλιο ή εάν η ύπαρξη τέτοιων εγγυήσεων δεν συνιστά

προϋπόθεση παραδεκτού της παρεκκλίσεως και ο έλεγχος αναλογικότητας πρέπει να διενεργείται πλήρως από το δικαστήριο. Στην πρώτη περίπτωση, ο νομοθέτης μπορεί να αναθέσει στην ένωση τον καθορισμό των ποσών, λαμβανομένων υπόψη συγκεκριμένων μεθόδων (παραδείγματος χάρη υπολογισμός των λειτουργικών εξόδων των δικηγόρων, πληθωρισμός, συσχετισμός των εξόδων αυτών με συγκεκριμένη νομική δραστηριότητα), και η εν λόγω εξέταση πρέπει να τεκμηριώνεται στο πλαίσιο της διαδικασίας εκδόσεως της (κανονιστικής) αποφάσεως. Στη δεύτερη περίπτωση, τέτοια εξέταση θα έπρεπε να πραγματοποιείται εμμέσως κατά περίπτωση και τούτο επιφυλάσσει δυσχέρειες στο μέτρο που το δικαστήριο δεν διαθέτει, για κάθε μεμονωμένη αστική διαφορά, συγκεκριμένα στοιχεία σχετικά με τη δραστηριότητα των δικηγόρων ως ανεξάρτητων επαγγελματιών. Το αιτούν δικαστήριο ζητεί να διευκρινιστεί, σε περίπτωση που τέτοιος προηγούμενος έλεγχος αναλογικότητας είναι υποχρεωτικός, εάν η έλλειψή του αρκεί για να διαπιστωθεί ότι η εθνική διάταξη και η απόφαση που στηρίχθηκε σε αυτήν αντιβαίνουν στους κανόνες του ανταγωνισμού. Σε αντίθετη περίπτωση, θα έπρεπε να εξετασθεί εάν η ύπαρξη σοβαρών και εμπεριστατωμένων λόγων για τη θέσπιση της NMRAV αρκεί για να δικαιολογήσει την εφαρμογή της, εφόσον δεν αποδεικνύεται ότι οι λόγοι αυτοί είναι προσχηματικοί ή λογικά εσφαλμένοι.

- 24 Εάν οι διατάξεις της κανονιστικής αποφάσεως στηρίζονται σε κριτήρια τα οποία, ως εκ της φύσεώς τους, δεν εγγυώνται την αναλογικότητα των περιορισμών του ανταγωνισμού ή ως προς τα οποία μπορεί να διαπιστωθεί ευχερώς ότι δεν εγγυώνται την αναλογικότητα σε ορισμένες περιπτώσεις, το δικαστήριο θα μπορούσε να κρίνει ότι το εθνικό καθεστώς που το υποχρεώνει να εφαρμόσει τους εν λόγω περιορισμούς δεν δύναται να εφαρμοσθεί εν γένει. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η ένωση θα μπορούσε να οδηγηθεί στην έκδοση πράξεως σύμφωνης προς τις απαιτήσεις του δικαίου της Ένωσης. Αντιθέτως, άλλη πιθανή ερμηνεία προϋποθέτει ότι κάθε διάταξη περί καθορισμού ελάχιστης αμοιβής και οι επιπτώσεις της πρέπει να εξετάζονται και να αιτιολογούνται σε κάθε μεμονωμένη περίπτωση.

Κριτήρια ελέγχου – έκτο έως και ένατο προδικαστικό ερώτημα

- 25 Έπειτα, το αιτούν δικαστήριο χρειάζεται διευκρινίσεις ως προς το αν ο έλεγχος της αναλογικότητας κατά την εφαρμογή της κανονιστικής αποφάσεως πρέπει να στηρίζεται πρωτίστως στα κριτήρια που καθορίστηκαν κατά την έκδοση της κανονιστικής αποφάσεως, εφόσον υπήρχε, κατά τον χρόνο εκείνο, καλύτερη δυνατότητα προβλέψεως αυτών ή αν έπρεπε το ίδιο να αναζητήσει κριτήρια αναλογικότητας όσον αφορά το ύψος της αμοιβής σε σχέση με την απαίτηση δίκαιης αμοιβής για νομική αρωγή υψηλής ποιότητας. Πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι η ενάγουσα στην υπό κρίση υπόθεση –επικαλούμενη εν μέρει τη νομολογία του VKS– βάλλει, βεβαίως, κατά της ερμηνείας της αποφάσεως του Δικαστηρίου κατά την οποία τα ελάχιστα ποσά θα έπρεπε να είναι τα χαμηλότερα που καθιστούν δυνατή την επίτευξη του σκοπού, πράγμα το οποίο δεν αμφισβητείται συνολικά. Στην πράξη δεν αμφισβητούνται ούτε τα εθνικά νομικά κριτήρια όσον

αφορά το παραδεκτό περιορισμών της ελευθερίας συνάψεως συμβατικών συμφωνιών χαμηλότερων τιμών: κατά τον ZAdV, το ύψος της αμοιβής πρέπει να είναι «δίκαιο και δικαιολογημένο» και να αντιστοιχεί, βάσει του GPK, στην «περιπλοκότητα των πραγματικών περιστατικών και των νομικών ζητημάτων» της υποθέσεως.

- 26 Στην πράξη όμως οι ελαστικοί αυτοί κανόνες δεν είναι εύκολο να αποκτήσουν ουσιαστικό περιεχόμενο. Όπως επισημάνθηκε ανωτέρω, μετά την προαναφερθείσα απόφαση του Δικαστηρίου, δεν υφίσταται ομοιόμορφη εκτίμηση στην εθνική νομολογία ως προς τον συγκεκριμένο τρόπο με τον οποίο πρέπει να εξασφαλίζεται η εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης.
- 27 Επιβάλλεται να ληφθεί υπόψη ότι η διαβάθμιση των ελάχιστων ποσών που προβλέπει η NMRAV με βάση το ουσιαστικό συμφέρον (και δύο άλλα κριτήρια: τη φύση της υποθέσεως σε ορισμένες περιπτώσεις και τον αριθμό των συνεδριάσεων που πραγματοποιήθηκαν) δεν αντικατοπτρίζει πάντοτε τις προσπάθειες που καταβλήθηκαν. Ενίοτε, ούτε το χαμηλότερο όριο μαρτυρά τις καταβληθείσες προσπάθειες, ενώ η φθίνουσα κλιμάκωση δεν είναι αρκετά έντονη και η αμοιβή για απλές υποθέσεις με αυξανόμενο ενδιαφέρον ενδέχεται να είναι αρκετά υψηλή. Σε σπάνιες περιπτώσεις, μπορεί να συμβεί και το αντίστροφο: Σε υπόθεση που στερείται ουσιαστικού συμφέροντος ή παρουσιάζει χαμηλό ενδιαφέρον, ο δικηγόρος μπορεί να υποχρεωθεί (λόγω ελλείψεως ανταγωνισμού, όλοι εργάζονται για τις ελάχιστες αμοιβές) να εργαστεί για αμοιβή που δεν είναι ανάλογη των επιπλοκών της υποθέσεως.
- 28 Αντιθέτως, εάν το δικαστήριο πρέπει να προβεί σε έλεγχο αναλογικότητας κατά περίπτωση, ανακύπτουν ακόμη περισσότερες δυσχέρειες. Το αιτούν τμήμα έχει αμφιβολίες ως προς τα κριτήρια που οφείλει να εφαρμόσει για τον έλεγχο της αναλογικότητας μεταξύ ενός άυλου σκοπού (ποιότητα των παρεχόμενων δικηγορικών υπηρεσιών) και ενός ουσιαστικού περιορισμού (ύψος της αμοιβής). Εκ πρώτης όψεως, το μόνο κοινό κριτήριο είναι ο φόρτος εργασίας του δικηγόρου ο οποίος, από χρονικής απόψεως, θεωρείται ως αντικειμενικό κριτήριο για την εργασιακή επιβάρυνση, αλλά τέτοια προσέγγιση δεν γίνεται δεκτή, στην πράξη, από άλλα τμήματα. Τον έλεγχο αναλογικότητας δυσχεραίνει σημαντικά και το γεγονός ότι στις υποθέσεις δεν υφίστανται καταγραφές σχετικά με τον όγκο της παρασχεθείσας εργασίας ούτε υπάρχουν γενικώς αναγνωρισμένα κριτήρια στην αγορά όσον αφορά την αξία των υπηρεσιών και τη σχέση τους με τον επιδιωκόμενο σκοπό, ώστε το δικαστήριο να είναι σε θέση να καθορίσει και τις παραμέτρους αυτές, κατά την κρίση του, εφαρμόζοντας κατ' αναλογία το άρθρο 162 του GPK.
- 29 Εάν η κανονιστική απόφαση, ως μοναδική νομική πράξη που προσεγγίζει την πραγματική κατάσταση των τιμών στην αγορά, δεν δύναται να εφαρμοστεί ούτε άμεσα ούτε έμμεσα, τίθεται το ζήτημα αν τα εθνικά δικαστήρια μπορούν να χρησιμοποιούν τους καταλόγους των αμοιβών που καταβάλλονται σε αυτεπαγγέλτως διοριζόμενους συνηγόρους για τη νομική συνδρομή τους. Πρέπει να επισημανθεί ότι σκοπός των καταλόγων αυτών είναι να εξασφαλίσουν την

ελάχιστη αμοιβή για δικηγορική εργασία υψηλής ποιότητας, αλλά, στην πράξη, το Δημόσιο που καταβάλλει την αμοιβή αυτή την καθορίζει σε επίπεδο σαφώς χαμηλότερο από εκείνο που προβλέπει η κανονιστική απόφαση του Ανώτατου Δικηγορικού Συμβουλίου. Εντούτοις, συγχρόνως, ο νομοθέτης έχει δεχθεί, ήδη από την έκδοση της προηγούμενης αποφάσεως του Δικαστηρίου, ότι η κανονιστική αυτή απόφαση ισχύει και ως σημείο αναφοράς και περιορισμού για τους νικήσαντες διαδίκους που εκπροσωπούνται από νομικό σύμβουλο.

- 30 Τέλος, εάν δεν μπορεί να χρησιμοποιηθεί κανένα κανονιστικό κριτήριο και το δικαστήριο οφείλει να στηριχθεί στη δική του εκτίμηση, επιβάλλεται να αποσαφηνισθούν οι απαιτήσεις αιτιολογήσεως τέτοιας δικαστικής αποφάσεως, λαμβανομένων υπόψη των υποχρεώσεων που απορρέουν από το άρθρο 47 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων ο οποίος πρέπει να εφαρμόζεται, δεδομένου ότι τα εθνικά δικαστήρια, κατ' εφαρμογή των κανόνων ανταγωνισμού στο άρθρο 101 ΣΛΕΕ, δεν εφαρμόζουν την εθνική νομοθεσία. Οι ως άνω απαιτήσεις θα έπρεπε να κινούνται σε δύο κατευθύνσεις: πρώτον, εάν το δικαστήριο οφείλει να παραθέτει όλα τα κύρια κριτήρια που χρησιμοποίησε και, δεύτερον, εάν πρέπει, επίσης, να εξετάσει τη στάθμισή τους, δηλαδή εάν επιβάλλεται να αιτιολογήσει, μετά τον καθορισμό του τελικού ποσού της χορηγούμενης αμοιβής, ποια κριτήρια είχαν ποια μαθηματική βαρύτητα και τον τρόπο κατά τον οποίο τούτο συνέβαλε στο τελικό αποτέλεσμα. Η τελευταία περίπτωση είναι πρακτικώς αδύνατη, στο μέτρο που απαιτεί σοβαρή προετοιμασία και ανάλυση της αγοράς παροχής δικηγορικών υπηρεσιών και τα στοιχεία αυτά δεν είναι διαθέσιμα για τους περισσότερους δικαστές πέραν των περιπτώσεων των οποίων έχουν επιληφθεί.

Συνέπειες – δέκατο προδικαστικό ερώτημα

- 31 Κατόπιν της εκδόσεως της αποφάσεως της 23ης Νοεμβρίου 2017, CHEZ Elektro Bulgaria και FrontEx International (C-427/16 και C-428/16, EU:C:2017:890), δεν υφίσταται ομοιόμορφη εκτίμηση στην εθνική νομολογία ως προς τον συγκεκριμένο τρόπο κατά τον οποίο πρέπει να εξασφαλίζεται η εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης. Στο μέτρο που το αιτούν δικαστήριο μπόρεσε να προβεί σε διαπιστώσεις κατόπιν αναζήτησεως σε συστήματα νομικών πληροφοριών, στη νομολογία του VKS, υπάρχουν οι ακόλουθες λύσεις: (1) Δεν υπάρχει περίπτωση στην οποία το VKS να διαπίστωσε ότι η κανονιστική απόφαση υπερβαίνει το αναγκαίο μέτρο ή να πραγματοποιήσει έλεγχο βάσει αντικειμενικών κριτηρίων. (2) Σε μία περίπτωση κρίθηκε ότι υπόθεση δεν μπορούσε να εξετασθεί προς αναίρεση, εφόσον το εφετείο είχε διαπιστώσει προηγουμένως ότι δεν τηρήθηκαν εν μέρει τα ελάχιστα ποσά που προβλέπει η κανονιστική απόφαση. (3) Σε μία περίπτωση, το VKS δεν δέχθηκε την αίτηση αναίρεσεως, διότι έκρινε ότι η απόφαση του Δικαστηρίου δεν εφαρμοζόταν σε υποθέσεις που ανάγονται στο άρθρο 78, παράγραφος 5, του GPK –δικηγορική αμοιβή–, καθόσον αφορούσε το άρθρο 78, παράγραφος 8, του GPK –αμοιβή του νομικού συμβούλου– το οποίο παρέπεμπε προγενέστερα στη δικηγορική αμοιβή. (4) Σε ορισμένες περιπτώσεις, το VKS δεν δέχθηκε την αίτηση αναίρεσεως, επισημαίνοντας λακωνικά ότι οι

διαπιστώσεις του εφετείου, κατά τις οποίες η αμοιβή δεν μπορούσε να μειωθεί κάτω από το ελάχιστο ποσό που καθορίζει η κανονιστική απόφαση δεν αντέβαιναν στην απόφαση του Δικαστηρίου, κατά την οποία τα όρια πρέπει να περιορίζονται στο ελάχιστο ποσό. (5) Μόνο σε δύο περιπτώσεις το VKS δέχθηκε αιτήσεις αναίρεσως επί του ζητήματος αυτού διαπιστώνοντας ότι τα ελάχιστα ποσά της κανονιστικής αποφάσεως όντως πληρούν πάντοτε τα κριτήρια που καθόρισε το Δικαστήριο.

- 32 Στην πλειονότητα των περιπτώσεων, τα δικαστήρια προσπαθούν να διαπιστώσουν, βάσει γενικών αιτιολογήσεων, ότι το ποσό είναι πάντοτε δικαιολογημένο, εφόσον προβλέπεται στην κανονιστική απόφαση περί των ελάχιστων ποσών δικηγορικής αμοιβής, ή να καθορίσουν, κατά την κρίση τους, ποσά που δεν στηρίζονται σε αντικειμενικούς δείκτες (πιθανώς για εξοικονόμηση χρόνου). Εν τέλει, τούτο έχει ως αποτέλεσμα την αγνόηση της ερμηνείας του Δικαστηρίου, καθόσον, στην πλειονότητα των περιπτώσεων, ελλείπει αποτελεσματικού κριτηρίου, δεν πραγματοποιείται αληθινός έλεγχος του παραδεκτού της αποφάσεως της επαγγελματικής ενώσεως. Συνεπώς, τίθεται επίσης το ζήτημα αν οι προαναφερθείσες διαπιστώσεις του Δικαστηρίου σχετικά με την αποτελεσματικότητα της εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης επιτρέπουν τέτοια προσέγγιση, δηλαδή την εφαρμογή αποφάσεως επαγγελματικής ενώσεως η οποία αντιβαίνει στο άρθρο 101, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ και το υποκαθιστά.
- 33 Όσον αφορά, ιδίως, τη νομολογία του VKS, στο πλαίσιο της κατ' αναίρεση διαδικασίας, πρέπει να επισημανθεί, πέραν των ανωτέρω σκέψεων, ότι δεν είναι πρόσφορη η σύγκριση με τα δημόσια τέλη (η οποία είναι εσφαλμένη: το ύψος της ελάχιστης δικηγορικής αμοιβής είναι χαμηλότερο από τα δημόσια τέλη μόνο σε περίπτωση επιτοκίου για ποσό ανώτερο των 10 000 BGN) στο μέτρο που το δικαστικό σύστημα, σε αντίθεση προς τους δικηγόρους, δεν αυτοχρηματοδοτείται. Το αιτούν τμήμα δεν αντιλαμβάνεται ούτε τη φράση «υπερβολικός ανταγωνισμός» ως ανεπιθύμητη έννοια. Πράγματι, η διασφάλιση υψηλότερης αμοιβής μπορεί να περιορίσει, θεωρητικά, την ανάγκη ανάληψης περισσότερων υποθέσεων και να εξασφαλίσει περισσότερο χρόνο για τη μελέτη των υποθέσεων, τη συμμετοχή σε αυτές και την επιμόρφωση του δικηγόρου, αλλά δεν μπορεί να εγγυηθεί τους σκοπούς αυτούς, διότι, σε αμφοτέρες τις περιπτώσεις, τόσο σε περίπτωση χαμηλότερης αμοιβής όσο και σε περίπτωση υψηλότερης αμοιβής, ο φόρτος εργασίας εξαρτάται από την ευσυνειδησία του δικηγόρου. Τέλος, η πρακτική που υπαγορεύει το VKS, η οποία συνίσταται στην εφαρμογή της NMRAV, ανεξαρτήτως του γράμματός της, ανεξαρτήτως των ιδιομορφιών της συγκεκριμένης περιπτώσεως και ανεξαρτήτως της οικονομικής καταστάσεως, παρέχει στην ένωση «λευκή επιταγή» για τον καθορισμό των ελάχιστων αμοιβών.